

נתליה גוטקובסקי

בית הספר ללימודי הסביבה,
אוניברסיטת תל-אביב

דפנה דיסני

החוג לניהול משאבי טבע וסביבה,
אוניברסיטת חיפה

דני רבינוביץ

החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה,
אוניברסיטת תל-אביב

ציטוט מומלץ

גוטקובסקי נ, דיסני ד ורבינוביץ ד.
2013. חקלאות "הסחר ההוגן" בענף
שמן הזית והשפעותיה על הסביבה.
אקולוגיה וסביבה 4(1): 22-23.

אירוע חניכת מטע זיתים אורגני של ארגון "סידניאנת הגליל" בוואדי ערה, שתוכנן לפעול על פי עקרונות הסחר ההוגן עוד לפני נטיעתו | צילום: דותן גור-אריה

חקלאות "הסחר ההוגן" בענף שמן הזית והשפעותיה על הסביבה

[בקרה](#)

גיליון אביב 2013 / כרך 4(1) / חקלאות, קיימות וסביבה 3 בפברואר, 2013

הסחר ההוגן (Fairtrade) הוא תנועה חברתית ומערכת כלכלית עולמית בעלת תו מוצר הפועלת למיגור העוני בקרב יצרנים ממדינות מתפתחות. התנועה מחברת בין ארגוני יצרנים וקואופרטיבים במדינות מתפתחות לבין צרכנים בודדים, תנועות חברתיות ורשתות שיווק במדינות המפותחות. האחרונות מפיצות את המוצרים, ובדרך זו תורמות לפרנסתם ההוגנת של היצרנים ולצריכה המבוססת על כללי הוגנות ושקיפות כלפי היצרן והצרכן גם יחד. ההשתתפות במערכת הסחר ההוגן כרוכה בהתייבות לתהליכים של ייצור וצריכה המבוססים על עקרונות חברתיים וסביבתיים, שמירה על זכויות עובדים, שוויון בין המועסקים, ואחריות דיווח (accountability) בין הצרכנים ליצרנים.

המחקר שמוצג להלן עסק בסחר ההוגן במרחב המקומי, והתמקד בשמן הזית כמקרה בוחן לשאלה אם הסחר ההוגן עומד בהבטחה הגלומה בו לייצור שמן זית מקיים בגדה המערבית ובגליל. המחקר נערך בין השנים 2008–2010, והתבסס על שיטות מחקר מתחומי האנתרופולוגיה וכלכלת סביבה: ראיונות עומק, תצפיות משתתפות וניתוח מיקרו-כלכלי.

בישראל וברשות הפלסטינית פועל הסחר ההוגן באמצעות ארגונים חברתיים וקואופרטיבים חקלאיים, הנסמכים בעיקר על סחר חוץ במוצריהם אך גם על מסחר ישראלי-פלסטיני בשמן הזית. נכון לשנת 2010 היו בגדה המערבית כ-2,500 מגדלים פלסטינים שייצרו שמן זית במערכת הסחר ההוגן, ואילו בגליל ובוואדי ערה היו רק מגדלים ערבים מעטים.

בהיבט הכלכלי מקודם הסחר ההוגן באמצעות שלושה כלים עיקריים, שמכוננים בעיקרם להגדלת רווחת היצרן: מחיר מינימום למוצר, תשלום פרמיה חברתית; הגדלת רווח באמצעות פעילות קואופרטיבית. מחיר המינימום למוצר מגדיר את המחיר הנמוך ביותר שצרכן יכול לשלם ליצרן בעבור מוצר מסוים. בסחר ההוגן נקבע מחיר זה בהתבסס על תהליך התייעצות עם היצרנים של המוצר המסוים ועם הסוחרים בו. מטרת מחיר המינימום היא לוודא כי התשלום עבור המוצר יכסה את עלויות הייצור. הפרמיה החברתית היא סכום נוסף, של כ-15% מהעלות השולית למוצר, שהיצרנים מחויבים להחזיר לקואופרטיב היצרני שהם משתייכים אליו, למען פיתוח קהילתי. וכך בפועל, מחיר הסחר ההוגן לצרכן כולל את העלות השולית ליצרן, שהיא מחיר המינימום, ואת הפרמיה החברתית. במובן זה יוצר הסחר ההוגן תזוזה בעקומת הביקוש למוצר. הכלי השלישי שמביא להגדלת

רווחת היצרן הוא המסגרת הקואופרטיבית, שמביאה לצמצום משמעותי בעלויות הייצור, לתמיכה בתשתית השיווק בערוצי הסחר ההוגן וכן לקיומה של הדרכה חקלאית סדירה.

יצרני שמן הזית במערכת הסחר ההוגן בגדה המערבית דיווחו על עלייה שבין 30%–10 בהכנסותיהם בזכות שיווק מוצריהם בסחר ההוגן [1]. בהשוואת התשלום שקיבלו יצרנים (מחיר ליצרן) עבור ק"ג שמן זית כתית מעולה, בין השנים 2004–2009, עולה כי היצרנים שפעלו במסגרת הסחר ההוגן בגדה קיבלו מחיר גבוה בכ-50%–10 מזה שקיבלו יצרנים אחרים (מחיר השוק). פרמיה דומה התקבלה ממכירה של מוצרי ענף הזית האחרים, כפי שמתואר באיור 1.

איור 1
מחירים מומלצים למוצרי הזית מן הגדה המערבית שיוצרו בהתאם לעקרונות הסחר ההוגן, לפי תקן (Fairtrade Labeling Organization) FLO משנת 2009

בהיבט הסביבתי העלה המחקר כי הסחר ההוגן הביא לתועלת חיצונית בישראל ובגדה המערבית. התועלת התבטאה בהגדלת נטיות עצי הזית, בשמירה על שטחים חקלאיים ובעידוד החקלאות בממשק ידידותי לסביבה. בממשק זה נכללות הפסקת השימוש בחומרי הדברה ובקוטלי עשבים; שמירה על המסיק הידני והפסקת המסיק שמבוצע בחבטת מקלות בעץ, ושפוגע בעצי הזית; מעבר להדברת זבוב הזית (*Musca domestica*) באמצעות מלכודות הדבקה.

בישראל, החקלאים הערבים הבודדים שהוכרו כבעלי תקן אורגני (ישראלי ושווייצרי, גם יחד) לשמן הזית שלהם היו אלה שהשתייכו למערכת הסחר ההוגן. לעומת זאת, בגדה המערבית זכו בתקן האורגני יותר מאלפיים חקלאי הסחר ההוגן המשתייכים לקואופרטיבים שונים. הם הוסמכו לו באמצעות גופי תקינה שונים הפועלים בעולם - התקן האירופי, האמריקאי, השווייצרי והיפני לשמן זית. זאת, אף על פי שהטיפול בשפכים מבתי הבד לא בוצע באופן מיטבי. המחקר העלה כי הדבר נובע מכשל ממשק בין התקן האורגני לתקנות ברשות הפלסטינית בנושא הטיפול בשפכי בתי הבד. כשל זה נוצר משום שהדרכים הנאותות לטיפול בשפכי בתי הבד בתקן האורגני נקבעות לפי תקן המדינה, ואין תקן עולמי מחייב ואחיד לטיפול בשפכי בתי הבד. הסיבה להיעדר תקן אחיד לטיפול בשפכי בתי הבד היא שהרכב השפכים משתנה בהתאם לטכנולוגיית השונות של עיבוד השמן בבתי הבד [3].

כך, לחקלאי הפלסטיני מהגדה נוצר יתרון יחסי על פני החקלאי מישראל, מאחר שאינו מחויב לרמה גבוהה של טיפול בשפכים לשם קבלת התקן האורגני. המשילות הסביבתית החלשה של הרשות הפלסטינית ואי-הטיפול הסביבתי של המנהל האזרחי הישראלי הופכים ליתרון לחקלאי הסחר ההוגן הפלסטינים בדרכם לתקינה אורגנית.

הסחר ההוגן בגדה המערבית יצר פיתוח כלכלי וסביבתי לצד תהליכי דמוקרטיזציה, המביאים לפיתוח שונה מהמגמה שמתארת עקומת קוזנץ הסביבתית [2]. מודל עקומת קוזנץ הסביבתית מראה כי בראשיתה של צמיחה כלכלית ניכר גידול משמעותי בזיהום, אך לאחר מכן, עם צמיחת ההכנסה הכלכלית, חלה ירידה בזיהום. לעומת זאת, במחקרנו נמצא כי ברמות הכנסה נמוכות ביצעו הקואופרטיבים בדיקות מקיפות שמטרתן טיפול מיטבי בשפכי בתי הבד, ונעשה מעבר לשיטות גידול המיטיבות עם הסביבה, בלא השלב שעברו חברות מערביות של חקלאות מזהמת. מגמה זו מביאה למעשה לצמיחה נעדרת זיהום מואץ, בשונה מהנחת מודל קוזנץ לפיתוח סביבתי.

המחקר שהובא לעיל תורם לדיון על אודות צמיחה בת-קיימא בחקלאות, ושופך אור על ההיתכנות של החקלאות בת-הקיימא ועל תרומתה החברתית-כלכלית-סביבתית בקרב מגדלי חקלאות זעירה ובינונית במרחב המקומי. למחקר השלכות הנוגעות לפיתוח חקלאי בר-קיימא ולפיתוח חברתי במרחב הכפרי.

1. Abu Ghazaleh S. 2009. The role of Fair Trade in sustainable rural development in the West Bank (M.A. thesis). Jerusalem: Al-Quds University
2. Grossman GM and Krueger AB. 1995. Economic growth and the environment. *The Quarterly Journal of Economics* **110**(2): 353-377
3. Kapellakis Iosif E, Tsagarkis K, and Crowther JC. 2008. Olive oil history, production and by-product management. *Reviews in Environmental Science and Biotechnology* **7**: 1-26